
Публікації

ЛИСТИ ВОЛОДИМИРА ТА ОЛЕНИ ГНАТЮКІВ ДО ДІТЕЙ ТА ЗЯТЯ (1919—1928)

Микола МУШИНКА
доктор філологічних наук, професор,
академік НАН України,
іноземний член НАН України
(Пряшів, Словаччина)

З дочкою Володимира Гнатюка Олександрою Гнатюк-Піснячевською (1898—1991), що мешкала в Парижі, я листувався від 1965 року, а від 1968 до 1986 року кілька разів відвідав її на паризькій квартирі.

При перших же відвідинах вона, між іншими матеріалами батька, показала мені папку з листами батька та матері Олени до дочок, сина та зятя Володимира Косаренка-Косаревича, які лише перед пару місяцями привезла від померлої старшої сестри Ірини Косаренко-Косаревич з Берліна. Я, лише побіжно розглянувши їх, не скривав свого захоплення. Олександра Володимирівна, побачивши моє захоплення, зауважила: *«Я віддам Вам, як дослідникові життя і діяльності мого батька, ці листи, однак спочатку мушу їх сама прочитати, чи там нема чогось такого, що би не годилося для оприлюднення»*. Я погодився.

Та при черговій зустрічі з нею в Парижі влітку 1969 року вона повторила те саме: *«Я ще не встигла прочитати листування; віддам Вам його при наступній зустрічі»*. А при наступних зустрічах відповідь була та сама.

Між часом я видав про В. Гнатюка дві монографії, збірник на його пошану, бібліографію його творів та кілька десятків наукових статей без згадки про його листування з сім'єю.

У 1980-х роках Олександра Володимирівна серйозно психічно захворіла, однак зв'язків зі мною не порвала. З її ініціативи (і частково на її кошти) я опублікував свою кандидатську дисертацію *«Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття»* (Париж, 1972; 216 с.) та майбутню докторську дисертацію *«Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства»* (Париж, 1987; 322 с. Друге доповнене та перероблене видання. Тернопіль, 2012; 264 с.).

В середині 1980-х років психічний стан Олександри Володимирівни настільки погіршив, що її госпіталізували у психіатричній лікарні закритого типу й на думку її близьких «лікували доти, поки на її рахунок були гроші», тобто шість років. У паризькій психіатричній лікарні вона померла 27 лютого 1991 року 93-річною. Поховали її у спільній могилі членів Наукового товариства ім. Шевченка у м. Сарселі.

Універсальним спадкоємцем її майна стала племінниця — дочка старшої сестри Ірини Лола Гордесман з Гамбурга. Вона успадкувала і папку з лис-

туванням дідуся і бабуні з дітьми та зятем, однак на моє прохання запозичити його мені відповіла: «Я не зможу дати листи з рук, поки не познайомлюсь з їх змістом». Та виявилось, що вона, народжена і вихована в Німеччині в українській патріотичній родині, добре володіла українською мовою, однак ніколи не ходила до української школи й писану азбуку читати не вміла.

Я попросив свого друга Павла Головчука з Мюнхена, редактора ж. «Християнський голос» зв'язатися з пані Лолою і прочитати їй згадувані листи. Він бездоганно справився з моїм проханням і з Гамбурга повернувся з папкою листів — подарунком пані Лоли мені, як подяку за мої праці про її діда Володимира Гнатюка (успадковані нею від тітки Олександрри).

Папка містила рукописи 97 листів та 90 листівок 1919—1928 років. Зміст листів надзвичайно цікавий. Вони охоплюють останній період життя найвищого українського фольклориста кінця ХІХ-го і першої чверті ХХ-го століття. Смертельно хворий Володимир Гнатюк (астма, туберкульоз та запалення легенів) жив у немалих злиднях. Єдиний його заробіток була літературна творчість, якій він віддавав усі свої сили. Та попит на його праці в післявоєнній Польщі був мінімальний.

Опублікувати це листування в умовах Чехословаччини для мене було справою безнадійною, тому я вислав їх, разом з іншими документами, на його батьківщину — в місто Тернопіль, а саме в Державний архів Тернопільської області (директор Богдан Хаварівський) з проханням зготовити для мене фотокопії листів. Дирекція архіву прислала мені не лише фотокопії усіх листів і листівок, але теж їх перепис на машинці.

На жаль, після політичної реабілітації 1990 року я був зайнятий іншими справами, і до листування В. Гнатюка та його дружини руки не доходили.

Тут я подаю незначну частину із новопридбаних 187 листів і листівок, а саме — 10 листів та листівок батьків Гнатюків до дітей і зятя (1919—1927) (без коментаріїв). В листуванні збережено мову і правопис авторів. виправляємо лише явні помилки, пунктуацію та зміну «ї» на «і» за сучасним правописом.

Подані тут листи є лише незначною частиною листування батьків Гнатюків зі своїми дітьми.

Якби знайшовся видавець, я б з охотою дав йому комп'ютерну верстку усіх листів, виготовлену сином Олександром. Листи і справді заслуговують на видання окремою книжкою.

07.2020. Микола Мушинка

1

Львів, 10.II.1919

Мої дорогі!

Більше чим місяць не мали ми від Вас ніякої вістки, аж першу привезла п. Іра, а потім дістали ми лист із Пр[аги]. Мама вже другий тиждень хора; мала інфлюенцу, а тепер відзиваються камінці; аби лиш не було що гірше. Я також лежав 3 дні через Трабука. У нас тепер є ще брат Вол[олодимира] Стефан, конфінований, а вчора приїхала його донечка; буде 10 день, бо Береж[ницький] робить їй зуби. Тому хата в нас дуже людна. Кривок взиває Ольгу додому, бо каже, що не може поносити великих коштів, а надто вона до ригороза може й тут учитися. Чи Жук звернув 1.000 к[рон], які ми тут дали братові його жінки? А чи Вас[иль] зарадив, що зробити з тим листом Кам[інського], що він був лишив у брата для тебе? Валізки в Ст[аніслава] віднайшлися.

Як мама виздоровіє, поїде.

Па, цілую Вас. Тато

2

(Переклад з німецької)

Львів, 8.VII.1919

Дорогі!

Ми отримали від Вас кілька карток і телеграму (останні від 25/6 і 29/6 і два разом 7/7), але не знаємо чи це всі ваші картки. Ми не відповідали, бо думали, що Ви поїдете до Б[е]р[ліна] і там наші картки одержите. Можливо побачите Ви там тепер малу Тамашівську, яка кілька днів тому поїхала туди. Вже кілька тижнів я скажусь на жолудок і горло. Відпочинок денебудь не є на жаль надійний. Мама варить (готує) не тільки для нас, але й для інших десяти осіб; крім того для вуйка з Тернополя, який тепер у Львові знаходиться. Ольга Крив. і Зося Сл. до Львова повернулися, Зеня в Яйківцях, Северкове місце проживання невідоме. Марія Розд[ольська] тепер здає матуру і хоче вчити медицину. Всі медики! Пері хоче постійно проживати в Бродах. Ми не

Володимир Михайлович Гнатюк

можемо цього добитися, хіба би їм повезло. Леська, Ірина, і ще кілька других могли би спробувати на зимову сесію (семестр) в Празі чи Інсбрюку. Хай вони справляться, чи можливо це і як буде становити плата за одну особу.

Кішка три тижні тому мала троє кошенят. Вони вже дуже спритні на ногах. Вчора кицька на вікні зловила горобця.

Цілую всіх. Тато.

3

(Переклад з польської)

Кохані!

Леся хоче їхати тепер з Зос[ею] до Швейцарії і потім залишитися в Цюриху на медицині. Прошу дуже хай Василь довідається чи там дуже дорого і нам напише. Чому Ви так довго в Відню сидите, хоч я здається про причину здогадуюся. Як довго ще будете у Відні? Може побачите ся з Зенею? Вона незадовго поїде; я до Вас зателеграфую. Зеня писала до Берл[іна] до Вас. У нас, як звичайно, дуже добре. Від Зенці нічого нема. Вас. Бод. тут і Зеня носить йому їсти. Ви, мої кохані пишть; нам не дуже до писаня. Цьопа хоче їхати додому.

Цілую Вас, дорогі діти. Мама

4

Львів 16.І.1920

Кохані мої Діти!

Від чого зачати писати до Вас? Найперше, Іра каже, чому не пишемо. Куди до Вас писати, коли Ви на місці не сидите? Я писала до Лесі до Праги,

а тато до Іри. Не знаю чи Ви дістали мій лист, де я писала, що в зимі мені годі їхати, а ще по слабости. Я вилежалася 6 тижнів, тож вже ліпше пождати до весни; як дожию, то приїду. Але до весни далеко (а ще як нема чим палити), а Ви Бог знає ще де будете. Нині я дістала білет, Іри де пише, що посилає 3.140 к[рон]. Ми дістали лиш 1.140 к., але нині переказував Кузі що має для нас 2.000 к. Сими днями буде у Вас в Празі наш знайомий. Скажи, Іра, Лесі най ся убере і заграє motlitebni dresenici.

Знаєте, що я хочу Вас просити? Як Василь не є вдома постійно, а і Іра часто їздить, може би Ви згодили ся і взяли на мешканє Марійку. Она віктувала-бися в мензі, а бодай хати не платила би. Ви зробіть так, як Вам вигідно, бо я ту не знаю чи то можливе, чи ні. Також Оля казала, що тогди, як Іра міняла для Мор, в Консуляті давали за дві т[исячі] корони 1 кор[ону] чеську і она би була мала за 2 т. 1 т., а Іра дала їй 800 к. Я знаю, що певно так по курсі виходить як Ви й дали. Ну але то вже здається давно було.

Я нині ледве не ледво купила сяг дров, але буду їх мати аж 27 с[ього] м[ісяця] але коби вже мати, бо так ми сеї зими намерзлися, що Ви і поняття не маєте.

Твоя Трабука зачала знов дуріти і ще на нещастя її прекрасного чоловіка немає, десь пропав.

Цьоця Зеня уже ходить до роботи, є в «Громадській Думці» і має місячно 600 к. Цьопа дуже знапіла; майже не показуєся. Ага! Той знайомий панок дасть Вам улястер, так і Ви будьте добрі і передайте его до Відня до Жуківабо до Парижа властители леви як буде така нагода.

Де Ви були на свята і чи Леся була разом [з Вами]? Цьо Василь робить? Чи буде вже в Празі довше чи поїде де? У нас вчора був брат Кир з Кам — то дуже симпатичний чоловік. Уже оженився. Жінка п. Стефана з Кам. потовкла ногу і лежить в лікарні. А я якась така нездала, що ще не їздилам за річами, але як буде троха тепліше, я привезу. Цьо до апривізації, то ми яко тако, лиш тепер дуже у нас дороге м'ясо. Я вже на весну поїду до Карльс[бату]. Нас ту більше вибираєся; п. Бачиньска також має каміні жовчові.

Чи Юрко що де не писав, бо ми нічого не знаємо. Вуйко і брат Василь уже поїхали перед святами додому. Я до тих двох метрів матерії, що Ти ли-

шила, ледво докупила щось подібного метер і далам собі зробити суконку до бабцюні, кравчині Марійки Роз[дольської]; але зробить аж при кінці лютого. Ту дуже матерії дорогі. Оля Кр. працює в самарит[анські] секції і [готується]до ригороза, а Леся од буде здавати?

Ту всюди панує тиф і много людей умирає. Вуйко Славко писав тепер і пише, що як Ви є у Відні, то ему тогди дуже добре з Вами. От що він буде робити як стратить посаду? Чи Леся дістала «Світ Дитини». А тих книжок, як ти татови вислала, тато не дістав ще.

Цілую Вас всіх і пишійть. Мама.

5

Львів, 3.VI.1921

Мої Дорогі Діти!

Якраз нині — на самі мамині іменини, прийшла від Вас телеграма, що маленької Марти нема вже! Нам дуже великий жаль, тим більше, що вчора в полудне прийшла до нас Калина, сиділа більше як дві години, оповідала нам про Вас тай про маленьку Марту і передала нам її фотографію, з якої ми побачили, що вона і гарненька, і незвичайно симпатична.

Коли Ви приїхали на місце і що маленькій пошкодувало так? Мама дуже плаче, що не може поїхати до Вас на сю сумну хвилю; мені також несказано прикро і боляче.

Хоч я не вірю в сни, але видно, що вони таки стоять у якімсь зв'язку не тільки з пережитими подіями, але і з тими, які мається пережити. Мені тамтого тижня снилися пару разів якісь фантастичні, препогані сни; мамі також погане снилося, і видно, що вони віщували щось недобре, яке тепер сповнилося. Жаль дитини, та що робити, що раз сталося, те вже ніколи не відстанеться.

Я обходив 22.V. свої п'ядесяті роковини уродин. З тої нагоди зробив один студент аматорську фотографію і я посилаю Вам її, щоб Ви побачили, який я вже старий, хоч і не так віковий ще. Як Ви подасте сталу адресу, я вишлю Вам газетку, де була згадка про мене. Я почувуюся тепер досить добре і хочу виїхати хоч на два місяці на літо, щоби зміцнитися на зиму, тай хочу, щоби мама випочила трохи, бо й вона, бідачка, через рік напрацювалася досить.

Тепер дуже тяжко знайти добру служницю, тому мусить тримати там доробайло що позамітає, поміє,

запалить, попере, а більше ні до чого не здатна. До міста післати її не можна, бо хоч служить більше як 20 літ у Львові, то улиць не знає, а крім того, гроший не вміє рахувати і кілька хто її видасть, стілько приносить.

Коби то вже раз настав якийсь лад і правдивий мир, щоби Ви могли приїхати, тоді може було би нам усім ліпше.

Дня 29.V. перенесли тіло І. Франка до його власного гробу. День був прегарний; людей зібралось кільканайдцять тисяч, і я з М. Саєв[ичем] поїхав трамваєм на цвинтар та був увесь час паради. Трохи був змучений опісля, але поза тим прогульна вдалася мені добре. Мама була також із цюцею Зенею, а опісля ходили ще обі на концерт. Не прочували ми тоді, що сього тижня дістанемо таку сумну вістку!

Цілую Вас. Па. Тато.

6

Мої любі Діти! Що Вам, мої бідненькі, писати, як Вас потішити? Я розумію Ваш біль, болю і плачу разом з Вами, бідні мої любі діти. Ірику маленький, Василю — сину мій любій, не подавайтеся болеви, потішайте одне другого, а Бог добрий най Вам допоможе в сім великім Вашім горю. Як зможете вже писати, напишіть що було Мартусі; від чого і через що то все сталося. Ми вчора бачили її фотографію; всім дуже подобалася, такі розумні очка і чоло у неї. Ми й не знали, що в той час коли ми дивилися на ню, она вже відходила від Вас. Чи в дорозі що її нашкодило, чи вже она не здорова була виїхала? Тож на фотографії она така повненька, здорова виглядає. Калина вправді казала, що щось на жовотик хора, але я думала що то якась маленька недеспозиція жолудка, а то видно було щось більшого. Бідна цвіточка і ще не розвинувшись зівяла так скоренько. Там є Леся, най она напише. Калина ту буде довший час; її мама дуже хора, Орисі не застала; вже виїхала до Івоніча; чому, чому Ви так далеко, діти мої?!

Цілую Вас і Лесю дуже. Мама.

7

Львів, 6.IV.1922

Мої Дорогі!

Хоч я писав до Вас недавно, то пишу знов, бо набирався досить ріжних справ, але вони всі до Ва-

сила. Тому прошу Василя їх, як можна найліпше, полагодити.

Справа ось яка. В Косові зібрав ся гурток придніпрянців і при підмозі деяких осіб бажали б вони заснувати кілька підприємств, які з часом могли би розрости ся і давати заробок гуцулам та лишити ся на все. Одно з них — се молочарня з осідком в Яворові. Машини вже закуплені і незадовго розпочнеться діяльність. Не знаю, як великий рух і оборот буде мати, та думаю, що відборці знайдуть ся тут і не треба буде за ними далеко шукати.

Друге підприємство — се збиранє й сушенє всяких лічних зел і трав, яких у горах багато, а доси ніхто не використовував. Для сього треба мати підручник, з якого навчали би ся, які саме рослини збирати, що (цвіт, листя, корінь, било) і коли (в котрім місяци), як сушити і де знаходити відборців Такий є німецький підручник: *Handbuch der Hilfpflanzen*.

Хотіли би також збирати всякі роди грибів і сушити, чи маринувати.

І до сього придав би ся підручник.

Та найважнійше: де і по яких цінах можна купити такі сушарні, щоби можна було в них сушити суніці, ожини, малини, гогодзи (а евентуально опісля й яблука сливки, грушки). Підручник для того також придав би ся. На всіх тих аптичних зелах і ягодах можна зробити добрий інтерес, тому й Ви, як зможете, можете приступити з уділом то мати першенство, як такі, що позбираєте інформації.

Для молочарні здав би ся підручник, де вказувано би на переробки різних родів сира. Є такий мабуть: *Handbuch der praktisch Käseerei*. Для молочарні є також газета, мабуть *Mölkereizeitung*. Її заперенумерувала би вона.

Дуже важно було би дістати каталог гданських торговельних фірм, бо може з деякими треба буде навязати зносини. Може через знайомих можна буде дістати.

Крім того хочуть придніпрянці заснувати килимарню (на що вже мають обіцяних трохи грошей) та робітню вишивок. Килими виробляли би на українських взорах, а десенірисували би придні[прянські] малярі. Якби знайшов ся більший капітал, то робили би се на ширшу скалю, як ні, то на малу; та в обох випадках треба би мати з гори запевнений збут. Найліпше мати такі фірми, що забирали би виробити: в Америці, Англії, Франції та Швейцарії

і Німеччині. Тут обчислено, що 1 м² килима на чистій вовні коштував би 25.000 м[арок] п[ольських], отже килим над ліжко (2 м. довгий, 1,5 високий) 75.000 поль[ських] марок. На гроші амер[иканські], англ[ійські], швейц[арські] — се мабуть не дорого. Чи не міг би Василь винайти такі фірми, що забирали би виробити через Гданськ?

Чи не можна би також дістати катальога ткацьких приладів (верстатів, начинь і т. д.) із цінами? Чи можна в Німеччині купувати фарбовану вовнічку і по чому 1 кг?

З огляду, що вже Таранько позамовляв собі книжки і буде й пізнійше замовляти, та що й тепер для Косова треба би підручників і газетки, то чи не схотіла би всі ті замовлення виконувати одна книгарня (Ніколая) з тим, щоби гроші складано десь тут на її рахунок? Пересиланє банками дуже не користне, бо тратиться багато, а тут плачено би марки по деннім біржевім курсі. В Берліні ж є книгарні, що мають із тутейшими рахунки, тож ті гроші можна би сплачувати в якійсь тутейшій книгарні, або краківській, чи варшавській.

Я вже писав Вам, що о. Король має переносити ся до Гребенова коло Сколього, де буде мати 6 кімнат; отже можна туди вибрати ся на вакації. Тепер напис[ав], із Шешор коло Пістиня Ден[ис] Бурачанський, що він може дати нам помешканє й опал. Отже будемо мати до вибору, се або те. Та про се ще час подумати.

Нині дістав я письмо від В. Сімовича. Пише, що маєте його відвідати. Подякуйте йому за лист (я запитував, чи Ореншт[ейн] не надрукував би якої моєї книжечки, та він не має гроший) і скажіть, що Зілинський надрукував замітку про його граматику у «Світі», ч. 1—3, с. р. Ширшу напишу деінде. Я постараю ся, щоби і в ЛНВістнику появилася хоч коротка згадка. [...]

Залучую картку для Іри про фіз[ичне] вихованє. Може схоче стати такою учителькою, що не тяжко осягти?

Цілую щиро. Тато.

8

Дорогі!

Чому Іра не приїздить? І чому Ви обоє нічого не пишете? Тепер най Іра Лесю не бере до дому — она приїде на вакації. У нас ще не дуже тепло але поте-

пліє. Іра могла би швидше до Дизька поїхати, там дуже гарно. Я знов маю арешт домовий, заживаю якись порошки і не можу виходити. Тепер роблю порядки в хаті і жду тепла.

Цілую Вас обоє. Мама.

9

Львів, 24.IV.1923

Дорогі мої!

Вже маю від Лесі і від Юрка листи [писані] по їх повороті від Вас. Я сама збираюся вже писати до Вас, але на тім і кінчиться. Знов тепер маю досить роботи; коби то вже вакації, аби я всьо пустила на зелену пашу.

У нас була тиждень цьоця Старж[инська]. Дуже було приємно; гралисьмо в слупки. На жаль, слупки вже всім сприклили ся, то ж я не маю з ким грати.

Щось з Праги не приємну вістку написала Марійка, а то що запомоги перестануть давати — от клопіт, що ми зробимо? Але ту говорять, що відай тим, що вже кінчать, дадуть до кінця студій; лиш новим не будуть давати. От вийшлисьмо на самоозначеню народів.

Що Ви робите? Чи Ти принята на універ[ситет]? А як ні, то може бись скорше приїхала додому. Робіть так, щоби і Василь приїхав хоч на місяць, як не зможе на довше. Ноцька десь по першим випроваджує ся; одне місце буде. Котик у нас ще є, але я его вже дам з дому, бо забагато два коти тримати. Вуйко з Соколя писав, що там тяжко за всьо; мусить ся всьо купувати в Косові. Знов у нас була Марійка Тимчек і казала, щоби ми до неї їхали і хто знає, чи ми так не зробимо, бо хоч хату не треба буде платити. Але то ще далеко; як приїдете, то порадимо ся, що робити.

Чи Калина пише що до тебе? У нас ту пробалюють о війні; одже тоді було би найгірше, бо вже ні Леся, ні Ви не моглибсьте приїхати, а ми мусіли би сидіти у Львові.

Як будеш писати до Юрка, то напиши єму, най старає ся на вакації піти на практику; може тебе скорше послухає. У нас дорожня велика помимо того, що ніби то марка поль[ська] пішла в гору за границею.

Я дивилася за убраннями мужескими і можна дістати від 700.000 м[арок] п[ольських] і висше уже порядні; є і по міліонови і більше.

У нас зимно, так, що дерева лише зачинають розвивати ся. Колись ту був Ланцьо у нас; они також

хочуть їхати, але я гадаю, що они поїдуть до Шешор, бо щось не дуже виразно говорять. Тато щось знов був хорий на то своє серце, але вже є ліпше. Стефка Целевичева по дитині розхорувала ся поважно на груди і лікарі висилають її в гори; одже їде, здає ся, до Косова. Сочинський вибрав ся з родиною до Косова, але не дуже вдоволений. Професор Білецький придніпр[нець] виїздить на стало до Праги. Не знаю чи я Тобі писала, що Роздоль[ського] тато помер; вже старий був; мав 74 роки.

Напиши, що робите і чи ви обоє здорові.

Цілую Вас дуже. Мама.

[PS.] Я маю 7 доларів америк[анських] і німецьких мар[ок]. Щось не цось.

10

Заліщики, 21.VII.1924

Дорогий Василю!

Прошу при нагоді поступити до Я. Оренштайна і поговорити з ним ось у якій справі:

Я маю рукопис на шість популярних книжечок для широких кругів, особливо молодіжи і селян. Є се народні оповідання, приладжені для молодіжи з тої самої серії, що я вже видав давніше, а саме: 1) Народні казки, 1913. 2) Народні новели, 1916. 3) Народні байки, 1917. 4) Баронський син в Америці, 1918.

Дві перші давно вже вичерпані; 3 і 4 є ще в продажі, але не велике число примірників. Ореншт[айн] мусів їх бачити, а як ні, може написати до книгарні, щоби йому прислали і подивить ся. Отсе, що вони розходять ся, свідчить, що вони не лежали би на полицях. До всіх їх є образки, до чотирьох маю по 50 обр[азків] Ю. Панкевича, до двох — О. Кульчицької. Що до змісту, то одна книжечка містить казки (розуміється інші як у попередніх), у трьох є легенди (се дуже улюблені теми у народа), у двох — міти. Крім того, маю образки Ю. Панкевича і матеріял до ще кількох інших, які міг би я приладити, коли б Оренш[тайн] хотів їх друкувати. Прошу запитати його, чи друкував би і під якими умовами. (Тут і далі підкреслення автора листа. — М. М.) Я хотів би дещо заробити, бо ЛНВісник мабуть перестане виходити і мені відпаде — правда, невеличкий, але постійний заробок, якого нема чим заступити. За образки мусів би окремо малярям заплатити. Об'єм кожної книжечки був би від 8—12 аркушів друку французького формату (малої вісімки). До кожної

книжечки я дав би на кілька сторінок передмову, де вияснив би все, що потрібне для зрозуміння друкованих оповідань. Друкувати міг би і по дві книжечки рівночасно. Одну коректу мусів би я читати, щоб оминути похибок. Одну коректуру мусив би я читати, щоб оминути похибок.

Крім того, може схотів би надрукувати популярно-наукову книжку п. н. «Українська мітольоґія». Вона обіймала би коло 10 аркушів друку такого самого формату. Я маю половину вже готову, а решту міг би викінчити протягом осені. Розумієть ся, що тут гонорар мусів би бути більший, як за оригінальну працю. До неї можна би також дати образки Кульчицької, яких вона може дати з 30.

Як би вдало ся зробити гешефт з Орен[штайн]ом, то бодай би накупив я вугля на зиму та ще деяких припасів. Пару книжок міг бим я вислати йому зараз по приїзді до Львова.

Мале росте поволеньки. Коби можна вже децю їсти, крім грудного покарму, то було би ліпше і для неї і для Іри. Може б Іра лишила ся з нею через зиму у Львові! Бо вона ледве зможе собі дати раду з такою дитиною сама, а тут бабця пильнує її, як ока в голові.

Як там справи? Чи місяця вже звинена, як було заповіджено в газетах?

Здоровимо щиро. Бабця й дідусь.

11

Львів [між 1 і 9], I.1926

Мої Дорогі!

Вашу телеграму мали ми 1/4 на 4 в понеділок (11/I). Лист прийшов 15/I, але «uskodzony» (повідпадали печатки, видно не добрий лак), тому треба було йти на пошту 16/I, а що мамі не вільно ще й доси виходити з хати, то ходила цюця і хоч мама писала лист до Луці — чи як там — і вона ходила посвідчувати, то урядник жадав нотаріального посвідчення та нарешті «wujatkowo» видав лист. Гроші є всі (16 дол. і 32 зол.) так, що усе в порядку.

Чому не написали нічого, як Ляля їхала, чи дуже плакала (бабу ма, Тасі ма), де заснула в день і чи вночі спала. А що говорила, як зобачила тата? Чи купив тато лялечку, що каже: у-у-у! До нас хто прийде тепер, то всі кажуть, що без Лялі сумно і хата порожня. Мені і нема кому тепер приносити пошту та хапати від мене а-б і втікати.

А як і що Ляля гамає тепер? Чи не обгодовуєте її якимись купованими міштигалками та чеколядами? Чи Іра вже вміє що для неї варити та чи їсть уперед сама те, що зварить на пробу, чи добре? Чи обмиває її що дня і засипує, аби дитина не випривала? Випрїті місця сильно болять, се все одно, щоби в тім місци здер хто кусник шкіри. Що Ляля робить тепер цілий день, не маючи з ким говорити і порозумівати ся? Певно плаче багато, а Іра або мовчить завзято, як вона вміє, або злостить ся. Чи навчила ся Іра дві-три казочки, щоби оповідати їх, як дитина хоче спати, а не може, або як плаче, щоби її забавити? Як буде тепло, треба Лялю повести до звіринця (Tiergaden) та до акварій, щоби подивила ся на різні звірятка. Се сподобаєть ся їй.

Чи в Берліні були морози по приїзді Іри? Бо тут зараз вечером у неділю (10/I) потиснув мороз і повторив ся з дня на день щось з тиждень. Якби в неділю не були виїхали, то на тижни не могли би були їхати, так було зимно. Тепер уже попустили морози. Як Ви урядили ся, як з харчами і кілько коштує помешканє? Хто пере що дня Ляліні пеленки йбіле? Чи має Ляля яке товариство? Чи не відбила ся на Лялі зміна поживи? Як із її животиком? Чи плаче, як іде пу?

По виїзді Іри запросила Ніля Курівця до дитини, яка була хора вже в суботу, коли Іра приходила прощати ся. Лічив її якийсь лікар і сказав, що дитина слаба на дифтерію та вприснув їй якийсь лік проти дифтерії. Ніля просила Курівця, щоби переказав се нам, а ми щоби зателеграфували до Вас, щоб Ви береглися, чи не занесла ся слабість. Але ми не могли телеграфувати раз, що не знали Вашої адреси, а друге, що Кур[івець] сказав, що то ніяка дифтерія, що дурний лікар страшить їх, аби приходити два рази денно та брати гроші. Отже як у Вас, чи все гаразд і чи всі здорові?

Мамі доси не можна виходити з хати і аж 22/I по аналізі мочи скаже Кур[івець] що далі робити. Тоді також скаже мені, чи я маю далі лежати в ліжку, хоч мене вже усі кости болять.

Юрко вже в Харкові, бо та робота в Донбасі не була відповідна для нього. Та він мабуть хорий і тому його хотять вислати до курорта, але він відтягає чомусь під весну. Про се все знаємо з його листа до Луці, бо до нас не писав. Кляра дістала на два місяці посаду в аптїці і має таку саму платню, як у Лао-

коопі (50 доларів), опісля має піти до фабрики і там платня буде подвійна. Я був дав Ірі тут читати книжку Жука, як ходити коло дитини від її народження, аж доки не підросте, але вона не прочитала. Нехай же тепер добуде аналогічну німецьку та прочитає, щоби знала, як дуже треба уважати на маленьку дитину, що вона легковажить. Дитина лише перестудиться троха і з того можуть вивязати ся найріжніші хороби. Ляля доси здорова, гарна, тому треба пильнувати, щоби так і далі ховалася.

Також треба Вам обоїм памятати, що перед Вами стоїть іще з 10 літ, в яких можете чогось доробити ся та заощадити щось на старші літа. Аби одначе чогось доробити ся треба самим вести хатну господарку, усього пильнувати, ні на кого не спускати ся, бо каждая чужа рука собі крива. Не видавайте гроший на дурниці, не хоруйте на великих буржуїв, жийте скромно, працюйте, а все буде добре.

Чи Ви подали Лесі свою адресу? Вона до нас не писала ще, відколи Іра виїхала, а мені також тяжко добратися — написати до неї, бо ось і сей лист пишу вже другий день. Напишіть до неї, а до нас подрібно про Лялю і про себе.

Цілую всіх. Тато і дідьо.

12

Львів, 2.VI.1926

Дорогі!

Вчора ми дістали телеграму, де Іра повідомляє, що приїде. З татом справді є гірше як було — бо горячкує і дуже ослаблений — але ще не є цілком зле і Іра не має чого їхати, бо то би лише тата могло більше понервувати, бо знав би — чи думав би, що є дуже хорий.

Я писала до Лесі, бо тогди було зле — а тепер каже Куровець, що трошка лекшає. Тому прошу Вас дуже напишіть Лесі, що татові ліпше, щоби она не непокоїла ся. Може і я напишу — але я маю дуже мало часу.

Якби, не дай Бог, стан тата був вже такий злий, то я все ще буду могла Вас на час повідомити. Ірі сам Куровець казав, що з татом не добре і що та слабість не вилічує ся, але щораз більше розвиває ся. Також не є виключено, каже Куровець, що тато може померти нагло — але ту вже ніхто нічо не може знати. Ліпше най Іра пише до тата частіше, бо тато все хотів би знати що з Вами і що Леля робить, бо як довго нема листу, то тато неспокійний.

Отже будьте спокійні, напишіть до Лесі. А якби треба то я напишу чи зателеграфую, а Іра буде могла тогди приїхати.

Бувайте здорові Всі. Олена.

[PS.:] Ми сего року на вакації нігде не їдемо, бо Куровець не радить далеко їхати, а близько нема де і стан тата не до їзди. Отже будемо сидіти у Львові.

13

Львів, 28.V.1927. Дорогі!

Напишіть мені зараз де є Леся? Бо, представте собі моє здивування і неспокій, як я нині дістала лист від Лозинської, а в ній є лист до Лесі, де она просить Лесю щоби її переглянула книжки і деякі папери привезла зі собою як буде вертати в Прагу.

Від Лесі по промоції я не мала жодного листу, лиш ту картку де Ви всі разом вислали. Від Вас також нічого не було — але я Вам не дивуюся, бо я до того привикла — але Леся все писала, одначе тепер мені дивно що то є.

Мій процес знов відложений на 28 червня, бо Студинський поїхав до Харкова на з'їзд, одже, як то скінчить ся не знаю. Але Товар[иство], хоче погодити ся і дає мені 350 дол. на хату і сто золот[их] місячної пенсії і я думаю що треба на то пристати.

Вчора поховалисьмо Волод[имира] Бачинського, от нещасний чоловік. Також ту кажуть всі що нострифікують, щоби Леся зараз приїхала (бо мусить особисто бути з дипломом в університі) і внесла подане о нострифікацію. Потім може сміло їхати за границю, бо ній дістане відповідь з універс[итету], то протягне з рік.

Що робить Лялюся? Десь вже велика. Я до Вас і до Лесі писала лист, щоби Ви понаписували листи до мене, бо мені треба до пасу — але ані від Вас, ані від Лесі нема такого листу. Одже зараз мені напишіть де Леся, що будете робити в літі, чи виберете ся сюди.

Був у мене Сімович з Праги; їхав також на з'їзд до Харкова.

Я шукаю хати, але сама не знаю що робити і яку хату брати. У нас цілий май зимно, погано і дощ.

Чому Леся не написала до «Діла» про свою промоцію? Відпишіть зараз! Там тепер у Вас буде співати Волинський. Казав що піде до Вас.

Цілую Всіх. Мама.